

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC MEETINGS

Volume CLXVII

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 28

SLAVONIC TERMINOLOGY TODAY

Accepted at the 5th meeting of the Department of Language and Literature
of 30th May, 2017, on the basis of reviews presented by *Predrag Piper*
and *Rajna Dragičević*

Editors

PREDRAG PIPER, full member of the Academy
Dr VLADAN JOVANOVIĆ

BELGRADE
2017

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXVII

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 28

СЛОВЕНСКА ТЕРМИНОЛОГИЈА ДАНАС

Примљено на V скупу Одељења језика и књижевности
од 30. маја 2017. године, на основу реферата
академика *Предрага Пипера* и проф. др *Рајне Драгићевић*

Уредници

академик ПРЕДРАГ ПИПЕР

др ВЛАДАН ЈОВАНОВИЋ

БЕОГРАД

2017

Издају
Српска академија наука и уметности
и
Институт за српски језик САНУ

Уређивачки одбор

Предраг Пипер, редовни члан САНУ, Слободан Реметић, редовни члан АНУРС,
проф. др Мато Пижурица, проф. др Срето Танасић, проф. др Софија
Милорадовић, проф. др Рајна Драгићевић, доц. др Исидора Бјелаковић,
проф. др Викторија Людвигівна Иващенко, проф. др Сергей Викторович
Гринев-Гриневиц, др Сергей Дмитриевич Шелов, prof. dr Ewa Wolnicz-Pawłowska,
к. ф. н. Вячеслав Константинович Щербин, др Марина Спасојевић и
др Владан Јовановић

Рецензенти појединачних радова

проф. др Слободан Реметић, редовни члан АНУРС, проф. др Гордана Јовановић,
проф. др Мато Пижурица, проф. др Људмила Поповић, проф. др Срето Танасић,
dr Peter Weiss, prof. dr Ewa Wolnicz-Pawłowska, проф. др Рајна Драгићевић,
проф. др Душко Витас, проф. др Сергей Викторович Гринев-Гриневиц,
проф. др Софија Милорадовић, проф. др Александар Милановић, др Марта
Бјелетић, др Снежана Петровић, др Викторија Людвигівна Иващенко,
доц. др Исидора Бјелаковић, к.ф.н. Вячеслав Константинович Щербин,
др Владан Јовановић

Лектор и коректор радова на српском језику
Марија Селаковић

Коректура резимеа на енглеском језику
Clare McGinn Zubac

Превод и коректура резимеа на руском језику
Свејлана Гољак, Эльвира Анатольевна Сорокина

Коректура радова на руском језику
Эльвира Анатольевна Сорокина

Припрема за штампу
Милан Тасић

Тираж 400 примерака

Штампа
Службени гласник, Београд

САДРЖАЈ

Уводно слово 9

I. ПОГЛЕД НА РАЗВОЈ ТЕРМИНОЛОШКИХ И ТЕРМИНОГРАФСКИХ ИСТРАЖИВАЊА У СЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА. ПРАВЦИ У ТЕРМИНОЛОГИЈИ

Викторія Людвігівна Іващенко: Слов'янське термінознавство:
проблематика й перспективи розвитку 15

Эльвира Анатольевна Сорокина: Формирование теории
языка для специальных целей (ЯСЦ) 29

Сергей Викторович Гринев-Гриневич: Антропологистика
как современное развитие терминоведения 41

Кацярына Пятроўна Любецкая: Спецыяльная лексіка
беларускай мовы як аб'ект даследавання беларускіх
лінгвістаў у канцы XX – пачатку XXI стст. 51

Marta Małachowicz: Prace dyplomowe z dziedziny terminologii
i terminografii powstałe w instytucie komunikacji
specjalistycznej i interkulturowej uniwersytetu
warszawskiego w latach 2010–2015 61

II. ТЕРМИНОЛОГИЈА И РЕЧНИЦИ

Сергей Дмитриевич Шелов: Универсальный терминологический
словарь: новый тип терминологических словарей 71

Юрий Николаевич Марчук: Проблемы многоязычной
терминографии 85

Марија С. Ђинђић: Обрада лингвистичких и
граматичких термина у двојезичном описном
речнику (на примеру Новог турско-српског речника /
Yeni Türkçe-Sırpça Sözlük) 91

Данко Шипка: Двојезична терминологија исламских термина	101
Рада Стијовић, Олга Сабо, Ранка Станковић: Речник САНУ као база термилошких речника (на примеру Речника кулинарства)	109
Володимир Володимирович Дубичинський: Терминографичні праці харківських лексикографів	125
Вячеслав Константинович Щербин: Отраслевая лексикографія Беларусі	135

III. ГРАМАТИЧКА И ЛИНГВИСТИЧКА ТЕРМИНОЛОГИЈА

Јованка Радић: О логичким основама српских лингвистичких термина на <i>-ица</i> и <i>-ина</i>	149
Милош М. Ковачевић: О термину субјекат у србистици	173
Вељко Ж. Брборић: Српска правописна терминологија данас – у науци и настави	187
Драго Тешановић: Централни и периферни суфикси у српској дериватологији	197
Сања Ж. Ђуровић: Основни појмови морфематике српског језика	213
Марина Љ. Спасојевић: Појмовно-термилошки апарат при проучавању глаголског вида и сродних појава у србистици у светлу аспектолошких приступа	229
Наташа С. Вуловић: Употреба основних фразеолошких термина у српској (и словенској) лингвистици	243
Владан З. Јовановић: Српска терминологија у <i>Речнику словенске лингвистичке терминологије</i> из угла савременог стања српске лингвистике	253
Milan Harvalík: Slovánská onomastická terminologie v mezinárodním kontextu	267
Iveta Valentová: Slovenská onomastická terminológia	277

IV. СТАНДАРДИЗАЦИЈА ТЕРМИНА У ПРОШЛОСТИ И САДАШЊОСТИ. ТЕРМИНИ И КЊИЖЕВНОЈЕЗИЧКА НОРМА

Виктор Д. Савић: Српски називи документа у средњем веку – према самим документима (1189–1346)	291
Исидора Г. Бјелаковић: Синонимија у терминологији код Срба у 18. и 19. веку (математичка географија и астрономија)	305
Александар М. Милановић: Развој српске термилошке мисли у 19. веку: допринос Лазе Костића	317

Марина С. Јањић: Школска терминологија у дијахронијској перспективи	331
Ewa Wolnicz-Pawłowska: Problemy terminologiczne w działalności UNGEGN	343
Tanja Fajfar: Jezikovnokulturna ustreznost kot terminološko načelo	351
Mojca Žagar Karer: Terminološko svetovanje: izkušnje in perspektive	361
Lana Hudeček: Anglizmi u hrvatskome nazivlju	371
Milica Mihaljević: Terminologija kao deskriptivna ili preskriptivna znanost – stanje u Hrvatskoj	383

V. ТЕРМИН И ЛЕКСИЧКИ СИСТЕМ

Милорад П. Дешић: Специјална лексика и полисемија	407
Рајна М. Драгићевић: Детерминологизација као процес богаћења општег лексичког фонда	417
Mariusz Górnicz: Czy naukowcy z krajów słowiańskich lubią terminy metafory?	425

VI. ФУНКЦИОНАЛНА РАСЛОЈЕНОСТ ТЕРМИНОЛОШКОГ ИЗРАЗА – НАУЧНА, ПРОФЕСИОНАЛНА (СТРУЧНА) ТЕРМИНОЛОГИЈА И СПЕЦИЈАЛНА ЛЕКСИКА ДУХОВНЕ И МАТЕРИЈАЛНЕ КУЛТУРЕ НАРОДНИХ ГОВОРА

Ружица С. Левушкина: Лексеме из општег лексичког фонда као термини у сфери православне духовности	439
Альбіна Анатоліївна Ковтун: Способи непрямой номінації релігійних понять в українській мові	451
Ђорђе Р. Оташевић: Рад на српској слободнотидарској терминологији	461
Гордана Р. Штасни: Термини у домену нанотехнологије	469
Оксана Чмелікова-Газдошова: Субстантивовані прикметники в українській і чеській юридичній термінології	481
Бојана С. Милосављевић: Филозофска лексика у речнику и у говору	493
Милан С. Ајдановић: Грецизми у српском географском терминосистему	509
Валентина Федоровна Новодранова: Когнитивное моделирование терминосистемы предметной области знания	521
Ольга Михайловна Рылкина: Способы терминообразования русских нозологических терминов (на материале русскоязычной терминологии детской кардиологии)	529

Тамара Валентиновна Рожкова: Статус и типологизация глагола в медицинской терминологии	537
Елена Викторовна Рыжкина: О некоторых динамических процессах в современной русской терминологии	549
Маргарита Николаевна Лазарева: О соотношении интернационального и национального в научных названиях растений (на материале русского языка)	557
Оксана Вікторівна Нарушевич-Васильсва: Семантико-тематична та категорійно-поняттєва організація української термінології харчової промисловості	567
Драгана И. Радовановић: Од Вукове трпезе из његовог Рјечника до Матичиног једнотомника	577
Неђо Г. Јошић: Народни називи воћака код Срба и критеријуми њиховог раслојавања	587
Мирјана С. Петровић-Савић: Из географске терминологије Јадра	599
Ивана В. Лазић-Коњик: Лексика традиционалне културе према тематским пољима	613
Софија Ј. Мићић-Кандијаш: Лексиколошки и лексикографски аспекти превођења енглеских медицинских израза на српски	625

VII. ЕЛЕКТРОНСКЕ ТЕРМИНОЛОШКЕ БАЗЕ ПОДАТАКА И ЊИХОВА ПРИМЕНА У ТЕРМИНОЛОГИЈИ, ТЕРМИНОГРАФИЈИ И ЛЕКСИКОГРАФИЈИ. ТЕРМИНОЛОШКИ САЈТОВИ И ПОРТАЛИ

Александр Васильевич Зубов: Способы автоматического извлечения терминов из текста	639
Paweł Kowalski, Zofia Rudnik-Karwatowa: Wykorzystanie terminologii w systemie informacyjno-wyszukiwawczym językoznawstwa sławistycznego iSybisław	643
Maja Bratanić, Ana Ostroški Anić, Siniša Runjaić: Od baze do portala – razvoj nacionalne terminološke infrastrukture	657
Jana Levická: Počiatky slovenskej terminologickej databázy a jej súčasnosť a budúcnosť	667
Максим Олегович Вакуленко: Віртуальна українсько-російсько-англійська термінографічна лабораторія з фізики: сучасні лінгвістичні технології у фаховій мові	679

СРПСКИ НАЗИВИ ДОКУМЕНТА У СРЕДЊЕМ ВЕКУ – ПРЕМА САМИМ ДОКУМЕНТИМА (1189–1346)*

Виктор Д. Савић**

У прилогу се прате посведоченост и развојни пут једног дела српске правне терминологије у ранијем периоду (изворни називи докумената), почев од првих потврда (1189), до времена проглашења Српскога царства (1346), када су се десиле крупне промене у српском друштву, најављене неколико деценија раније. За тумачење и боље осветљавање овога периода послужиће нам и каснија грађа. Главни ослонац је материјал чији настанак се везује за рашку државну канцеларију, будући да је он најбоље сачуван. У средишту анализе су основни термини, међу којима има и специјализованих и оних који су део општег лексичког система, са специјалном употребом.

Кључне речи: називи за документе, терминологија, дипломатички корпус, историја српскога језика

Српско средњовековно друштво зрелога средњег века, из којег имамо и прве оригиналне трагове административно-правне активности деловало је доста уређено, и у правном смислу речи, високо формализовано, што се огледа у великој документарној продукцији, чији је само мањи део данас неселективно сачуван.¹ У проучавању средњовековне терминологије код Срба посебно су важна лексикографска дела Ђура Даничића и Франца Миклошича

* Рад је настао у оквиру пројекта *Обрада старог српског писаног наслеђа и израда Речника црквенословенског језика српске редакције* (178030), чији је покровитељ Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

** Филолошки факултет Универзитета у Београду, Институт за српски језик САНУ, Viktor.Savic@isj.sanu.ac.rs

¹ Упркос небројеним похарама, страдањима, сеобама и другим историјским недаћама, преостао је немали број средњовековних докумената, али пре свега на периферији – по јужном приморју и на Светој Гори. Од тога, у самом Хиландару чува се око 150 аката, претежно манастирских даровница (Синдик 1998). У капиталном Стојановићеву издању *Старих српских њовеља и њисама*, иако с доста штампарских грешака, издато је чак 1096 докумената из Дубровачког архива (Стојановић 1929, Стојановић 1934). Поређења ради, бугарских аката из читавога средњег века сачувано је свега осам, различита обима и неједнакога значаја (Даскалова – Райкова, 2005). Осим српских и њима блиских земаља као простора за који непосредно везујемо настанак дипломатичке грађе на српском језику, српским језиком и ћирилицом су се једно време служиле и турске, арбанаске и мађарске канцеларије (Ђорђић 1971: 163–171).

(поглавито Даничић I–III, Miklosich), иза којих су поједина питања решава-на у историографским студијама, све до заслужног Павла Ивића, који се сам, и у заједници с другим филолозима, упуштао у обраду старе дипломатичке грађе. Значајна је његова приступна академска беседа, у којој, саобразно при-годном тренутку, он даје општи осврт на развој терминологије код Срба у средњем веку (1980). За само питање којим се овом приликом бавимо, кључна су систематична истраживања историчара, *Студије о српској дипломатици* Станоја Станојевића (Станојевић 1912–1935), затим познати радови Алек-сандра Соловјева и Владимира Мошина (пре свега *Грчке новеље српских вла-дара*, 1936) – до савремених аутора.

Истраживања А. Соловјева и В. Мошина на грађи грчких повеља српских владара осветлила су у пуној мери однос између српских и грчких аката. Својевремено је Франц Делгер (Franz Dölger), пишући о Палермском кодике-лу (1929), типолошки разврстао византијске повеље. Утврђено је да се, када се оставе по страни едикти и новеле, све остале повеље деле на два основна типа – хрисовуље и простагме, што има непосредног одраза и на диплома-тичке прилике код Срба. Хрисовуље су свечана акта којима су обухваћене законске одлуке, док су простагме скромнија акта у којима су садржане обич-не, административне наредбе (Соловјев–Мошин 1936: LXVIII–LXIX, ЛССВ: 529–532, 591, 780–781). Српска акта XII–XIV века у начелу подлежу оваквој подели, али формално постоје разлике између њих и византијских царских модела. То је и логично, с обзиром на идеалну хијерархију власти у византиј-ском свету која је, и поред повремених прекида и међусобних мимоилажења, у принципу важила и за српску државу.² Из тога угла постаје јасно Соловје-вљево и Мошиново запажање да су српски корелати византијских простагми морали одговарати актима цара – савладара, тесалских и епирских деспо-та, као и бугарских цара (Соловјев–Мошин 1936: LXXXIII). Тек око 1348. године Душановом реформом његове повеље се у свему изједначавају с цар-ским простагмама.³

Будући да немамо сачуване оригиналне дипломатичке изворе на срп-ском народном или књижевном језику старије од краја XII века, до када је извршено њихово обликовање, не можемо доносити коначне закључке о по-реклу укупне терминологије у овој нарочитој функционалностијској фор-мацији, чија посведочена реализација показује доста разуђену жанровску мрежу. Предстоји нам да се осврнемо на старословенски период, који је због природе сачуваног корпуса, у том смислу такође ограничен. Тамо је, нарав-но, солидно засведочен глагол *вѣлѣти* (x53) у основном значењу ‘заповедати,

² Позната је идеологија власти, пре проглашења Српске краљевине, формулисана у Не-мањиној повељи Хиландару, 1198 (фото: Архив САНУ 8866-1, р. 1–10).

³ То се, пре свега, односи на замену кратког потписа личним менологемом, као и на ознаку месеца и индикта у оквиру актуелне владарске хронологије (исто: LXXX).

наређивати’, као и одговарајући изведени глаголи и глаголске именице из истога деривационог гнезда (префигирани повелѣти (> 300), итератив повелѣвати (x10), затим (по)велѣниѣ (x76)), потом префигирани глагол с подударним основним значењем заповѣдати (x51) с видским парњаком (заповѣдѣти (x28)) и одговарајућим поствербалима (заповѣданиѣ (x1) и заповѣдъ (> 200)) – поред мотивног и овде неинтересантног повѣдати, потом пѣсати (> 150) и пѣсаниѣ (x33) у доминантним значењима која се нису променила ни до данас – поред ‘цртати’, изравно ослоњеног на изворно ‘шарати, правити шаре’ (СС: 112, 230–231, 455–256, 559). Под именицом листъ подразумевао се само ‘изростак на дрвету – биљни орган’, без метафоричног означавања ‘папира’, а затим и ‘писма’, са скромном фреквенцијом (x4) (СС: 307). Али, већ за књиѣгы (> 100) у оквиру секундарне семантичке реализације налазимо и ‘повељу’ и ‘писмо’ (грч. τὰ γράμματα, ἐπιστολή), на пример – принѣзъ князъ књиѣгы цѣсарь, Супрасаљски зборник (174, 26, СС: 301). Такође, хапаксни деминутив књиѣжница с блокираном множином, без упоришта у грчком предлошку, и само с једном потврдом, означава ‘писмо, документ’ – подаваше књиѣжница прѣподобьноуоуду, опет из Супрасаљског зборника (558, 29–30, исто). Ни у критичком издању раносредњовековног Закона судњег људима, писаног књижевним језиком, не налазимо одговарајућих термина (Илиевска 2004: 333–357). Стога бисмо само условно могли означити старословенски период (који се такође, уз ограде, узима до истека XI века, а по нашем мишљењу и краће), с ограниченим и недовољно разноврсним изворима којима располажемо, као *terminus ante quem non* за настанак правих и условних термилолошких формација какве сусрећемо у домаћој грађи, отприлике једно столеће касније.

Више је термина који улазе у наш видокруг, од којих ћемо овом приликом анализирати неколике, најважније. У принципу су то: повеља, повелѣниѣ ‘[писана и усмена] заповест’, хрисовоуљъ, записаниѣ ‘исправа [уопште]’, записъ, писаниѣ, оутврѣжѣдениѣ ‘гаранција’,⁴ исправаѣниѣ, правило, оправѣданиѣ ‘акт о решавању имовинског спора’, книга, књиѣгы вѣрѣвѣлѣги ‘исправа о привилегијама’ (x1), листъ, свитькъ, тькъдина ‘копија исправе’, прахтикъ ‘попис имовине, катастарски акт’ (грч. πρακτικόν) и др. На први поглед, када се у исти ред ставе сви могући облици и њихови контексти, изгледа да од мноштва у овом терминосистему заиста не влада неки нарочит ред, као што је сматрао С. Станојевић (XXII, 1934: 3). Међутим, с правом се упозорава да то неће увек бити тако и да „у овој лексичкој разноврсности, [...], не треба увек очекивати нити тражити термилолошку прецизност и доследност у означавању појединих врста докумената“ (Бубало 2009: 35, 36).

Данас основни термин за читаву скупину, ПОВЕЉА (грч. δίπλωμα ‘свечани документ’ ← ‘двоструко пресавијено писмо’), а у средњем веку за једноставнији тип исправа, у старијој је грађи једва посведочен. У литератури се

⁴ Обично се преводи као „потврда“, што није исто (грч. ἀσφάλεια).

истиче да је то дословни калк с грчког *ὀρισμός, πρόσταγμα, πρόσταξις* (Соловјев – Мошин 1936: LXXVIII, ЛССВ: 530). Међутим, веома дуг период заступљен је у грађи без одговарајућих потврда које би се могле довести у директну корелацију с грчким моделима.⁵ Није упитно да такав однос постоји у каснијим поврдама, али то излази из оквира нашега рада. Такође, познато је да се у Душанову законнику уместо „повеље“ доследно говори о „простагми“ (чл. 40 и 124 по Новаковићевој нумерацији, и даље; Новаковић 1898/2004: 36, 95). У бугарској грађи користи се само грцизам *φρηζιο*, према грч. *ὀρισμός* ‘одлука владара уопште [наредбодавног карактера – и писмена и усмена]’ (Соловјев – Мошин 1936: LXXXI, LXXXIV), док је *πρόσταγμα* ‘писмено фиксирање такве одлуке – документ’ (исто: LXXVIII и нап. 3). У Рјечнику ЈАЗУ истиче се да „повеља“ ‘никада није била народна реч’, мада се примећује њена засведоченост у два дубровачка речника, Белину из 1728. и Стулићеву из 1806. године (RJAZU XI: 251). Изнесени закључци се, вероватно, заснивају на чињеници да је мотивни глагол *велѣти* на српско-хрватском терену постао *verbum dicendi*, док је на остатку словенске територије задржао старије значење *jubere*, ‘заповедати, наређивати’ (Skok III: 573). Када се ова иновација догодила, а од ње зависи одговор на постављено питање, тешко је, али није и немогуће рећи. У Повељи бана Кулина писаној народним језиком (1189), налазимо полазно значење овога поствербала (‘заповест, налог’), у чувеном примеру – *писахъ сню книгоу повељовъ бановъ* (у свим преписима, Мошин и др. 2011: 52), што би могло представљати *terminus post quem* (на датом месту книга је ‘документ’, као у старословенском, в. горе). Према сачуваној грађи, најстарија потврда је из Савина Житија св. Симеона (1208/1209), из једног потпуно другачијег жанра, где се говори о Немањиној повељи манастиру Студеници – и *таже сѣт’ писана въ златопечатѣни повелн его* (82а, р. 4–6, СТ: 199). Ако оставимо по страни ову неуобичајену синтагму, главни проблем јесте у томе што је житије из једног позног преписа, насталог 1619. године (Шафарикова збирка Народног музеја у Прагу, IX Н 8, § 10). У истом тексту усмена владарева заповест именује се књижевним формама *повелѣннѣ* и *заповѣдъ* – и *исплѣннѣшоу се повелѣннѣ его · прѣде множьствоу чрѣн[ъ]ць* (106а, р. 6–8), *иакоже ми еѣ повелѣль · и исплѣннѣ[ъ] заповѣдъ его* (110б–111а, СТ: 247, 256–257). Можда „повеља“ није народна реч по постању, али изгледа да је имала неформални статус, чим јој није било места у уобичајеним контекстима у оквиру

⁵ У књижевном језику хапаксно је познат превод грчког *ὀρισμός* словенским *оуставъ* у Псалтиру с коментарима, док за сам глагол *ὀρίζεив* влада велика разноврсност у преводилачким решењима. Блискија су решења позната за поствербале *πρόσταξις* и *πρόσταγμα* – *велѣннѣ* у Триоду и *πρόσταγμα* – *повелѣннѣ* у Псалтиру, Псалтиру с коментарима, Паримејнику, али и Триоду, а за сам глагол *πρόστασσειν* неколика, посебна решења, текстуално ограничена – *велѣти*, *заповѣдати*, *заповѣдѣти*, *повелѣвати*, *повелѣти* (РГЦП: 338, 398). Термин *ὀρισμός* тек је од XIII века заменио термин *πρόσταξις* (Соловјев – Мошин 1936: LXXVI), па није ни могао битије утицати на српске прилике.

самих високоформализованих докумената (најсвечанијих међу њима) која су издавали владари из династије Немањића, макар до почетка XIV века. У погледу стила свакако да постоји могућност супротстављања именица *повела* и *повелѣник*, где је другој без сумње место у књижевном контексту, тј. високом и средњем стилу, обликованом на подлози старословенске традиције (о стиловима в. Грковић-Мејџор 2007: 444–455); њој и одговарају бројни грчки корелати: *δούμα* ‘верска заповест, пропис’, *πρόσταγμα*, *πρόσταξις*, *διαταγή* ‘наредба’, *διάταξις* ‘наредба’, *κέλευσις* ‘наредба, заповест’ итд. (СС: 455). Ову именицу спорадично затичемо у Душанову законнику у општем значењу ‘заповести’ (чл. 4, 185 и 187, Новаковић 1898/2004). Тек у XV веку, вероватно у првом периоду владавине деспота Ђурђа Бранковића (1427–1456), приликом ревизије и систематизације Законика, проширена је употреба ове именице у основном тексту. Тако, у првом и најсолиднијем рукопису из ове подмлађене групе, Атонском,⁶ поједини чланови се најављују истом речју у оквиру нарочите синтагме: *Повелѣниѣ ц(а)р(ь)скоу* (чл. 140, 231а, р. 14, чл. 145, 232а, р. 17, чл. 151, 234а, р. 8–9, чл. 171, 239б, р. 7, чл. 181, 241а, р. 8). Ради се о новелираним члановима, поступно уношеним у Законик после 1349. године (до 1354) који су првобитно почињали вербалном конструкцијом: *Повелѣва ц(а)р(ь)ство ми* (уп. Бубало 2010: 14). О томе сведоче све сачуване потврде из Струшког рукописа (чл. 145, 126, р. 1 и чл. 151, 13а, р. 13), најблискијег ‘правној терминологији Душанова времена’ (Бубало 2010: 26) и сви примери из Призренског рукописа на којем је Новаковић засновао своје критичко издање (Новаковић 1898/2004). У самим документима именицом *повелѣник* означавају се акта нижега реда од хрисовуља (повеље), с првом потврдом у Бистричкој хрисовуљи краља Владислава (1234–1243), уз напоредну конструкцију из које се ишчитава одговарајућа семантика – и *скониди хрисовоуѣлы* и *повелѣнииди оутврѣдиди* (АХС 2, 2/1, р. 3–4, Мошин и др. 2011: 166).⁷ Нешто касније именица је посведочена и у повељама упућеним Дубровчанима (на народном језику), у првој потврди још и у народном лику, без историјског редукованог *-i-* у суфиксу (*повелѣник*, чита се без јотовања) – *сиѣ моѣ повелѣникѣ*. *пише краљѣвство ми*, Урошева повеља, 1252 (ДАД LXXVI Dipl., 3/Беч 976, р. 1, Мошин и др. 2011: 188).

Именицу *повела* у документарној грађи први пут видимо тек у једном тексту из 1299. године. Посреди је приручни инвентар грчких аката у Хиландару, чији је настанак мотивисан практичним разлозима, па је и језичка реализација у њему спонтанија; на пример – *дѣѣ повели ц(а)рѣвѣѣ* и *дѣѣ кѣфалинцѣѣ ѿ парнцѣѣхъ кон соу ѿтѣѣгноули ѿт[ъ] цѣтохни* (АХС 102, 7/6, р. 10–11, Мошин и

⁶ Настао, по мишљењу Димитрија Богдановића, 1425–1450, можда на Светој Гори (Законик I: 210).

⁷ Аналогно је у Законнику: *хрисовоуѣли* и *простагѣде*, на пример Атонски препис (чл. 40, 214б, р. 18–19, Законик I: 172).

др. 2011: 303). Од тада ће се ова именица још сусретати у неким краљевским актима издаваним по Приморју, на народном и латинском језику, на пример Признаница краља Милутина Дубровнику на латинском језику, 1313/1312 (*pouilia*, x4), Повеља краља Милутина Ловретићима, 1316 (x2) (в. Мошин и др. 2011: 412, 452), Повеља бана Стефана Дубровнику, 1333 (x3) (MS: 107), Душанова повеља Дубровнику, 1334 (x1) (в. ССА 9: 54), итд. Постоји и потврда у српском преводу грчке хрисовуље цара Андроника II Палеолога Хиландару из 1299. године – и потоњ записана у повељи ц(а)р(ь)ства ми (АХС 89, А 1/15, р. 37–38), грч. εἶτα δωρηθεῖς(αν) πρὸς αὐτήν καὶ διὰ προσταύματος (АХГ свт. 13, р. 84–85, Мошин и др. 2011: 298). Српски текст је, међутим, сачуван у рукопису из средине XIV века, а претпоставља се да је и сам превод настао у томе времену.

Најсвечанија владарска повеља са златном булом (златним печатом), ХРИСОВУЉА, има распрострањене потврде у српским изворима. Раширени српски облик, *хрисовуљ* (м. р.), и поред разлике у роду, одговара поимениченом грчком τὸ χρυσόβουλλον. Захваљујући овој позајмљеници добијамо корисне хронолошке податке о српско-византијским, односно словенско-византијским културним додирима. Наиме, најстарији фонетски лик овога позајмљеног грецизма говори о специфичној, хронолошки ограниченој адаптацији и у односу на позносредњовековни грчки еквивалент делује доста анахроно. Иначе, усвајање грчког *υ* [ü] у најранијем старословенском језику с нултим степеном трансфонемизације очекивано је због тога што су Солунска браћа, творци словенског књижевног језика, били билингвали. Овакав тип позајмљивања се и доказује преко најархаичнијих споменика у којима се по традицији у разним сегментима преноси старије стање; на пример *K'ürilь*, грч. Κύριλλος (Ћирило) – о(т)ца наш[εго] кѳрила философа, Асеманијево јеванђеље (1426, р. 12, СС: 303).⁸ Стабилизовање несловенских гласова (φ, ω, θ, υ, уп. Николић 1978: 34), одвијало се на ширем словенском простору поступно, пре израженије отворености словенског језика за страни фонетизам (познати су примери различитог односа према грчким консонантским групама ξ и ψ у време јављања глагољице, односно ћирилице, Селищев 1951: 58, 216). Тако, на другом терену, где није постојао живи додир с грчким језиком или где је он био нижег интензитета, у истом случају имамо супституцију грчког *υ* словенским [’u], односно [u] (типа *K'urilo*; уп., такође, *map̄iur* ‘сведок’ у Тимочкој Крајини, као у дакорумунском, према грч. ген. јд. μάρτυρος, Поповић 1955: 112).⁹ Дефонологизација „ипсилон“ у грчком језику је завршена у раном средњем веку, отприлике до X века (Браунинг 2005: 73). Евентуално задржавање старе

⁸ Различите гласовне алтернације [v] : [v̄], [v̄], [v̄], [v̄], [v̄] уочавамо баш код овога имена (SJS 16: 100).

⁹ Петар Скок помиње топоним Ћурилово поље у Конавлима и у [јужној Далмацији] назив за писмо „ћурилица“ (Skok I, 1971: 269), познат и код других аутора.

фонеме на северној грчкој периферији – у случају усвајања речи усменим путем у блиском контакту, или форсирање вештачког изговора, према писању, може се претпоставити само у релативно кратком периоду и под нарочитим околностима, а те ће околности убрзано престајати да важе са Василијевом реконквистом (1018), када ће се Византија и Византинци административно и непосредно вратити на јужнословенски део Балкана (током XI века). – Друго, супституција χ : κ коју најпре сусрећемо у више старијих потврда, да би потом заостала у регионално ограниченим примерима, није последица накнадног слабљења артикулације χ , него представља најранији вид прихватања грчког χ у иницијалној консонантској групи $\chi\rho$.¹⁰ То значи да је фонетска варијанта $\kappa\rho\upsilon\varsigma\omicron\upsilon\lambda\omicron\upsilon\lambda$ много старија него што би се могло помислити; она начелно припада X веку и не би требало да је много млађа од прве половине XI века. Она је обликована у раном средњем веку и сведочи о континуитету између старословенских и млађих српских потврда (саме именице, међутим, ни у једном фонетском лику нема у савременим старословенским речницима, СС и SJS). Такав лик сусрећемо у Хрисовуљи Уроша I Светим апостолима на Лиму из времена после 1254. године, у коју је интегрисана ранија исправа Стефана Немањића из 1196–1199. године (АХС 135/137, свт. 1, $\kappa\rho\upsilon\varsigma\omicron\upsilon\lambda\omicron\upsilon\lambda$ р. 23, 136, $\kappa\rho\upsilon\varsigma\omicron\upsilon\lambda\omicron\upsilon\lambda$ р. 31).¹¹ И тако је, вероватно, било на домаћем терену, под самосталним условима. Тамо где је, међутим, у зрелом средњем веку остварена накнадна интерференција с грчким језиком, снижава се степен адаптације и добијамо облик $\chi\rho\upsilon\varsigma\omicron\upsilon\lambda\omicron\upsilon\lambda$, какав је, на пример, посведочен у Хиландарском типичу (11а, р. 26, 12а, р. 6–7), као непосредном преводу и преради с Евергетидског типика. Још касније, усмено усаглашавање с актуелним грчким ликом, доводи до појаве најраширеније варијанте, $\chi\rho\iota\varsigma\omicron\upsilon\lambda\omicron\upsilon\lambda$, на пример у Хрисовуљи краља Милутина из 1282, према препису с краја Милутинове владавине (АХС 19, 12/1, р. 13), итд. С друге стране, веродостојни препис Милутинове хрисовуље из 1299/1300, настао приближно у истом времену, чува облик $\chi\rho\upsilon\varsigma\omicron\upsilon\lambda\omicron\upsilon\lambda$ (АХС 6, 3/2, р. 10), готово као *terminus post quem* (после Милутинова брака са Симонидом и крупних промена у друштву). Том, каснијем времену тзв. накнадне грецизације (прве деценије XIV века), припада и доследно калкирање читаве терминолошке синтагме, $\chi\rho\iota\varsigma\omicron\beta\omicron\upsilon\lambda\omicron\upsilon\lambda\omicron\varsigma$ $\lambda\omicron\beta\omicron\varsigma$, златопечатњоно слово – на пример у хрисовуљи краља Душана из 1334. године (АХС 15, 1/5, р. 43). Раније пак долази и у плеонастичком споју синтагма $\kappa\rho\upsilon\varsigma\omicron\upsilon\lambda\omicron\upsilon\lambda$ златопечатњи и обрнуто, златопечатњи $\kappa\rho\upsilon\varsigma\omicron\upsilon\lambda\omicron\upsilon\lambda$ (Урошева хрисовуља Св. апостолима на Лиму, после 1254, АХС 135/137, свт. 1, р. 23–24 и 31), такође и $\chi\rho\iota\varsigma\omicron\upsilon\lambda\omicron\upsilon\lambda$ златопечатњин (Повеља краља Стефана Уроша III Дечанског,

¹⁰ Уп. $\kappa\rho\iota\varsigma\tau\iota\alpha\lambda\omicron\upsilon\lambda$ (ни)њ, $\kappa\rho\iota\varsigma\tau\iota\alpha\lambda\omicron\upsilon\lambda$ њскъ, грч. $\chi\rho\iota\varsigma\tau\iota\alpha\lambda\omicron\upsilon\lambda$, $\tau\omicron\upsilon\lambda$ $\chi\rho\iota\varsigma\tau\iota\alpha\lambda\omicron\upsilon\lambda$ (в. СС: 296, Даничић 1858: 343–344).

¹¹ Ради се, по нашем суду, о званичном препису Хумске епископије из треће четвртине XIII века.

1327, АХС 7, 3/4, р. 25), очито по далеком сећању на грчки изворник, иако је то време обновљене словенско-византијске узајамности (позадуго по одласку латинских завојевача). Регуларније већ изгледа напред поменута усамљена синтаagma из Немањина житија златопечатна повеља; такође и златопечатни свитък у Милутиновој збирној хрисовуљи Хиландару, која је састављена у XV веку (АХС 143/145, свт. 6, р. 350–351). Неће овај старији лик нетрагом ишчезнути; налазимо га, на пример, деформисан (крѣсикон) у једној Душановој повељи Котору из 1351. године, сачуваној у познијем препису (Мошин и др. 2011: 403).

Глаголом записати, *conscribo*, именује се завршница правног чина, његово формализовање у виду графичког фиксирања одређеног правног садржаја – у најширем значењу ‘предати коме што написмено’, дакле званично преношење права с ауктора на дестинара (за примере в. Даничић I: 361–362). И то важи само у правном дискурсу; изван њега, овај глагол носи обично, основно значење, преживело до данас. На његовој подлози изводи се основни термин за даровни акт, записаније, *conscriptio* (уп. Даничић I: 361). У повељама на народном језику обичнији је и у млађим изворима учесталији поствербални запис (в. Даничић I: 362), и вероватно је његов однос према пунијој форми исти као и између „повеље“ и „повеленија“. Уосталом, запис“ сусрећемо у истом преводу с грчког где и „повељу“, у хрисовуљи цара Андроника II Палеолога Хиландару с руба XIII века, чији је српски превод, изгледа, млађи за пола столећа (р. 46). Једина старија потврда из Владислављева додатка Другој оснивачкој повељи манастира Хиландара, око 1234 (АХС 1, А 1/1, р. 5), није сасвим извесна јер је та повеља готово у целини нечитка. Занимљиво је да оба краћа облика продужавају свој живот у романској говорној средини, што би могло бити посредно сведочанство њихова неформалног карактера и преливања из једног у други говорни језик: повељу налазимо вишеструко латинизирану као *apovilia*, *apoveglia*, *povella*, *poveglia* итд. (Бубало 2009: 39–40, Станојевић 1935: 10–11), а позајмљеница *zapis* у румунском значи ‘акт, документ’, али и ‘амајлија’ (фолклорни термин), као и у српском језику (Skok II: 662–663). И „записаније“ и његова творбена варијанта, „запис“, имају неколика метонимијски развијена значења, ближа и даља у ланцу: ‘правна радња’, као и ‘правна садржина акта’, што се поистовећује с ‘текстом који је фиксира’ – а то је правно обавезујући део акта, тзв. диспозиција; на крају и сам ‘акт у којем је садржана одговарајућа одредба’. Наводимо неке од примера: ‘правна радња’ – и кѣ прѣвѣмъ сего дарованиамаъ приложи и оутврѣднн свонидъ запис(а)ниидъ месту селмоу с(вѣ)томоу села и люд(ѣ), Владислављева хрисовуља Св. Богородици Бистричкој, 1234–1243 (АХС 2, 2/1, р. 5–6); ‘фиксирани текст’, на датоме месту даровног карактера, истовремен с писаним гаранцијама – снѣ записаније и оутврѣждение шѣрѣте крал(ѣ)в(ѣ)ство днъ въ хрисовоулехъ с(вѣ)тихъ право-вѣрнихъ ц(а)рьъ и краль, Милутинова хрисовуља Св. Ђорђу код Скопља, 1300

(АХС 136/138, 10/6, „препис Б“, р. 139–140); ‘обичан акт, мањег значаја од хрисовуље’, синоним „повеле“, одн. „простагме“ – *ѿко изнесе прѣд крал(ѿ)в(ѿ)ство мн архидиоудрнѣ ннкоднѣмъ записаниа н хрисовоуле с(вѣ)тыхъ н правовѣрнихъ(ѿ) ц(а)рѣ н крал(ѿ), Милутинова хрисовуља Св. Ђорђу („препис Б“, р. 276–277); општа ознака за ‘даровни акт’, а с обзиром на дати контекст и ‘највиши даровни акт, хрисовуља’ (значење се сужава преко атрибутске потпоре) – да се оустворнѣ записаниѣмъ златопечатноѣ ... аще кто дрѣзнетѣ н разорнѣтѣ снѣмоу записаниѣмъ, Милутинова хрисовуља из 1299/1300 (АХС 6, р. 12, 56–57).*

У старијим изворима налазимо и глагол писати и њему одговарајуће писаниѣ, а доста дуго ту ће бити и читаве реченице, некада и кондензоване партиципско-придевским формама (писан’наа, записан’наа). Тако, „записан’ноје“ је синонимно „записанију“, од значења ‘фиксирани текст [даровног садржаја]’ до значења ‘[даровни] акт’ – снѣмоу записанномоу мною стефаномъ крал(ѿ)мъ четвѣртицѣмъ · непотворен’ноу быти · нѣ патѣ потвѣржен’ноу · кто ли дрѣзнетѣ разорнѣтѣ снѣ записаниѣ · да ѿс(тѣ) проклетѣ, Душанова повеле, око 1336/1337 (АХС 24, А 1/7, р. 39–41). Исто тако и „писан’ноје“ је синонимно „записанију“, као ‘фиксирани текст’ истога типа – да аще кто шѣрицѣтѣ се прѣтворнѣмъ писана мною въ снѣмъ крѣсковоу, Урошева хрисовуља Св. апостолима на Лиму (АХС 135/137, р. 135–136). У истом основном значењу, истовремено с писаним гаранцијама, „писаније“ се може схватити као сам акт – понѣже н крал(ѿ)в(ѿ)с(тво) мн прѣыхъ пис(а)ниѣ н оутвѣрженнѣ нѣ потворнѣ, Милутинова хрисовуља Хрусији, око 1316 (АХС 139/141, свт. 3, р. 82–83). Иста именица, међутим, долази и у нешто другачијем значењу, ‘писмено утврђен правни однос’ међу уговорним странама (некада оне нису сасвим равноправне), и тада он постоји истовремено са заклетвом – н ѿдѣ села напредѣ този писаниѣ н ѿбетованиѣ хошемо дерѣжати, писмо дубровачког кнеза краљу Владиславу, 1238–1240 (ДАД LXXVI Dipl., 3/Беч 989, р. 6–8). Данас се чини као проблем што се у истим правним текстовима сударају различита значења именице „писаније“, и што се сва та значења препознају тек из контекста, на пример још и ‘Свето писмо’ – ѿкоже вѣщаваѣтѣ писаниѣ, Немањина повеле Хиландару, 1198–1199 (р. 41). У прошлости ово је могло изгледати као предност, због вишеструке употребе истих лексема. У конкретном случају прожимање са црквеним изразом још је могло бити схваћено и као одлика доброг стила. – Представљени терминосистем наставиће да се развија, те ће у времену Царства „записанију“ неретко одговарати „слово“ – моу же н заклинѣмоу снѣмоу · словѣ ц(а)р(ѿ)ства мн · непотворен’ноу быти, Душанова хрисовуља, 1348 (АХС 34, 4/14, р. 86–87).

За именовање неке од обичних правних радњи, уопште, користе се глаголске именице изведене од глагола из основног лексичког фонда, специјализоване одговарајућим контекстима: дарованиѣ, дааниѣ, прѣданиѣ, поданиѣ, ѿбетованиѣ, моленнѣ, оутвѣрженнѣ, али и друге, на пример цнлостѣ (за значење ‘владарева милост [као посебна привилегија]’ први пут имамо потврду у Вла-

дислављевој заклетви Сплићанима из 1237. године).¹² Именица оутврђенне показује нам својим фонетизмом да је присуство књижевних форми заправо много шире него што то на први поглед изгледа.¹³ Осим што долазе саме, овакве именице бивају и у напоредном споју с другима, као резултат терминологички промишљеног нијансирања (семантичка специјализација). Раније навођени пример записаник и оутврђенне из Милутинове хрисовуље Св. Ђорђу код Скопља („препис Б“, р. 139–140), показује да пред собом немамо таутолошки спој већ координирање међу лексемама различитог значења. Уп., уосталом – *сего ради оутврђды кралеѡство мы и запыса въ свиданык всамь*, Урошева хрисовуља манастиру Св. апостола на Лиму (АХС 135/137, р. 135).

Постоје и примери за партикуларна терминологичка решења, која у себи подразумевају слободан опис и директно усвајање туђе речи. Највише на једном месту налазимо их у поменутом попису грчких аката у манастиру Хиландару с краја XIII века – на пример *пѣтни хрѡсоволь* и *хрѡсоволь небраньнь пѣти* (въ срѣбну), *ипод'нистникъ светогорски* ‘светогорски поднесак, молба’ (грч. τὸ ὑπομνηστικόν), *ωριζμό* *пѣтно* ‘путна дозвола’, *сѣдѣнна протосиньгритова* ‘протасекретова пресуда’, *периторъ манастирски* ‘опис манастирских међа’ (грч. περιόρος, одн. περιόριστός), книга ... *прѣданик* ‘предајни акт’, [книга] *ѡтврђденне*, према данашњој терминологији, условно, ‘гарантни лист’, книга ... *свобода мѣтохѡмь* ‘катастарски акт о ослобађању метоха од неких државних дажбина’, *сѣдочѣбо* ‘сведочанство [о разграничењу спорних поседа]’¹⁴ (Баришић 1989). Наведене потврде настале су приликом сређивања манастирске архиве и састављања приручног инвентара (в. горе), када су се похрањени документи морали некако именовати или укратко описати. Пажњу нам привлачи и појава суплетивне множине, у форми збирне именице *книжик* у значењу ‘исправе’, а не ‘livres’, како запажа Фрањо Баришић (1989: 50). Системска множина остала је за обично значење, одвојено од првобитног.¹⁵ Ту владају блиски односи онима какве имамо данас код именице АКТ, с разликом у множини – *акѡи*, *акѡа*, односно *акѡови* (РСЈ: 23). Имамо, дакле, о концу XIII века посведочену терминологички мотивисану дублетност.

По свему нам, дакле, средњовековна правна терминологија у области именовања самих аката и њихових делова, не изгледа толико произвољно и

¹² Раније је то ‘божанска милост’, у дубљој књижевној прошлости текстолошки дублет именице *благодѣтъ* (Ђорђић 1975: 215). У Душанову законнику биће потврђено и значење ‘владарева исправа’ (чл. 79, уп. 115).

¹³ Старословенски рефлекс јотованог *д*’ сугерише нам да у суфиксу -*ник* треба видети књижевну форму с реституисаним првим вокалом, различиту од народне форме, познате већ од Немањине оснивачке повеље (Ђорђић 1971: 214).

¹⁴ У Повељи дикеја Мандуке из 1227, сачуваној у препису српског превода из средине XIV века, именица је у ж. р. – *сѣдочѣва* (Мошин и др. 2011: 111–112).

¹⁵ Именица је у почетку *pluralia tantum* (в. горе, СС: 300–301).

неуређено. У њој има сталности, поновљивости, очекиване продуктивности, довољне разумљивости. Прецизни називи аката у почетку су реткост, а када се почну јаљати, представљаће, углавном, једночлане термине. [За назив највишег владарског акта, постоје индиције да се у словенској средини појављује од раног средњег века (облик *крюсокољ*)]. У основи су то два типа назива – они којима се именују конкретна акта и они којима се преко правне радње садржане у акту именује и сам акт. За називе аката користе се, пре свега, неколика основна решења, док су сва друга са значајно нижом фреквенцијом. По своме пореклу (када се сагледа укупни инвентар, не и његова учесталост), на домаћем терену је најобичнија домаћа лексика (другачије прилике владају у инојезичкој средини, каква је, на пример, Света Гора). Својим закључцима наслонићемо се на Ивићева запажања, који је још у својој приступној беседи истакао да, на плану укупне терминологије, „у области феудалног друштвеног уређења, државног устројства и управе, правног система и судског поступка, словенски термини изразито господаре“ (Ивић 1980: 64), при чему претеже народна лексика, с мањим уделом црквенословенске лексике, што значи да се оба фонда, с правом, посматрају као домаћи (исто). У том смислу његов је закључак да је „феудално устројство у српској држави ... аутохтони производ прилика у самој земљи, настао [...] у европском контексту, али не као феномен пресађен са стране“ (Ивић 1980: 66). Сви наши закључци односе се на први документовани период у развоју српске дипломатичке грађе. Током XIV века (особито од друге половине његове) развој терминосистема добија нови замањ, што је водило усложњавању и мењању овде приказаних прилика. Тако ће термин *повела*, на пример, проћи кроз семантичку неутрализацију, долазећи до стадијума какав је посведочен код Руска Христифоровића (1395–1423), да може означавати „важна државна акта, али и [...] обична писма, чак и признанице“ – дакле било каква акта (Станојевић 1935: 5).

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- АХГ: Архив манастира Хиландара: збирка грчких средњовековних повеља.
АХС: Архив манастира Хиландара: збирка српских средњовековних повеља.
Баришић 1989: Ф. Баришић, Први попис грчких аката на старосрпском с краја XIII века у Хиландару, *Хиландарски зборник* 7, 27–57.
Браунинг 2005: Р. Браунинг, *Средњовековни и савремени грчки језик*, превела са енглеског Јелена Петровић, Лозница: Карпос.
Бубало 2009: Ђ. Бубало, *Писана реч у српском средњем веку. Значај и употреба писаних докумената у средњовековном српском друштву*, Београд: Стубови културе.
Бубало 2010: Ђорђе Бубало (прир.), *Душанов законик*, Београд: Завод за уџбенике, Службени гласник.

- Грковић-Мејдор 2007: Ј. Грковић-Мејдор, *Сѣиси из исѣоријске лингвистѣике*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- ДАД: Државни архив у Дубровнику: збирка српских средњовековних повеља.
- Даничић 1858: Ђ. Даничић, *Прологъ на кожи*, Гласникъ ДСС, X, 340–349.
- Даничић I–III: Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних сѣарина срѣских*, I–III, приредио Ђ. Трифуновић, Београд: Вук Караѣић, 1975 [У Биограду, 1863–1864].
- Даскалова–Райкова 2005: А. Даскалова, М. Райкова, *Грамоти на бѣлгарските царе. Увод. Текстове. Речник. Библиографија*, Софија: Бѣлгарска академија на науките, Институт за бѣлгарски език.
- Ђорђић 1971: П. Ђорђић, *Исѣорија срѣске ћирилице. Палеографско-филолошки ћирилози*, Београд: Завод за издавање уѣбеника СР Србије.
- Ђорђић 1975: П. Ђорђић, *Сѣарословенски језик*, Нови Сад: Матица српска.
- Законик I: *Законик цара Сѣефана Душана*, књига 1, Струшки и Атонски рукопис, Београд: САНУ, 1975.
- Ивић 1980: П. Ивић, Развој терминологије у језику средњовековних Срба, *Глас САНУ СССХХV*, Одељење језика и књижевности, 11, 63–70.
- Илиевска 2004: Красимира Илиевска, *Законъ суднѣи людѣмъ*, Скопје: МАНУ.
- ЛССВ: *Лексикон срѣског средњег века*, С. Ђирковић, Р. Михалчић (прир.), Београд: Knowledge, 1999 („Записаније“, 217, „Књига“, 301–302, „Милост“, 407, „Писаније“, 513–514, „Повеље“, 529–532, „Простагма“, 591, „Хрисовуља“, 780–781).
- Мошин и др. 2011: В. Мошин, С. Ђирковић, Д. Синдик (прир.), *Зборник средњовековних ћириличких ѣовелеа и ѣисама Србије, Босне и Дубровника*, I (1186–1321), Београд: Историјски институт.
- Николић 1978: Светозар Николић, *Сѣарословенски језик*, I. Правопис. Гласови. Облици, Београд: Научна књига.
- Новаковић 1898/2004: С. Новаковић, *Законик Сѣефана Душана цара срѣског (1349–1354)*, Београд: Лирика.
- Поповић 1955: И. Поповић, Грчко-српске лингвистичке студије II. Грчке позајмице у савременом српскохрватском језику, *Зборник радова Визанѣолошког инсѣиѣуѣа* 3, 111–115.
- РГЦДП: *Речник на грчко-црковнословенски лексички ѣаралели*, редактор М. Аргировски, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003.
- РСЈ: *Речник срѣскога језика*, Нови Сад: Матица српска, 2007.
- Селищев 1951: А. М. Селищев, *Старославјански јазик. Часть первая. Введение. Фонетика*, Москва.
- Синдик 1998: Д. Синдик, Српска средњовековна акта у манастиру Хиландару, *Хиландарски зборник* 10, 9–134.
- Соловјев–Мошин 1936: А. Соловјев, В. Мошин, *Грчке ѣовелее срѣских владара*. Издање текстова, превод и коментар, Београд: СКА.
- СС: *Старославјански словарь (по рукописам X–XI веков)*, под редакцией Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой, Москва: Славјански институт Академии наук Чешской Республики, Институт славјановедения и балканистики Российской академии наук, 1994.
- ССА: *Сѣари срѣски архив*, 1–5, Лакташи, 2002–2006, 6–14, Београд 2007–2015.
- СТ: Н. Синдик (прир.), *Сѣуденички ѣиѣик. Царосѣавник манасѣира Сѣуденице*, Београд: Народна библиотека Србије, Завод за уѣбенике и наставна средства, 1992.

- Станојевић 1912–1935: С. Станојевић, Студије о српској дипломатици: I–XXVIII, *Глас СКА* XC–CLXIX.
- Стојановић 1929: Љ. Стојановић, *Старе српске ѿвеле и ѿсма*, књига I, први део, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, Прво одељење, књига XIX, Београд – Ср. Карловци: СКА.
- Стојановић 1934: Љ. Стојановић, *Старе српске ѿвеле и ѿсма*, књига I, други део, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, Прво одељење, књига XXIV, Београд – Ср. Карловци: СКА.
- ХТ: Д. Богдановић (прир.), *Хиландарски ѿиѿик. Рукоѿис CHIL AS 156*, Београд: НБС, 1995.
- Miklosich: Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*. Emendatum auctum, Vindobonae 1862–1865. [Aalen, 1963, фототипија].
- MS: Fr. Miklosich, *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*. Viennae 1858. [Graz, 1964, фототипија].
- RJAZU: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb, JAZU, 1880–1976.
- SJS: *Slovník jazyka staroslověnského*, 1–52, Praha: Československá akademie věd, Slovanský ústav / Akademie věd České Republiky, Slovanský ústav, 1958–1997.
- Skok I–IV: P. Skok *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb 1971–1974.

Виктор Д. Савич

СЕРБСКИЕ СРЕДНЕВЕКОВЫЕ НАЗВАНИЯ „ДОКУМЕНТА“ – СОГЛАСНО САМИМ
ДОКУМЕНТАМ (1189–1346)

Резюме

Принимая во внимание значительную территориальную рассредоточенность и длительность существования древней сербской административно-правовой письменности, в данной работе мы ограничились временем до провозглашения Сербского царства (1346 г.) и преимущественно использовали документы, происхождение которых связано с рашской государственной канцелярией (что прежде всего обусловлено высокой степенью достоверности данного материала за этот период). Для толкования и лучшего освещения явлений указанного периода в работе использовался и более поздний материал. В жанровом отношении анализу были подвергнуты прежде всего дарственные, а также документы, предоставлявшие привилегии различным юридическим лицам, от монастырей до общины Дубровник. Наибольшее внимание при анализе было посвящено нескольким терминам (*ѿвелеѿа*, *хрисовуѿеѿа*, *зайисаниѿе*). Мы пришли к выводу, что средневековая юридическая терминология в области наименований самих актов и их частей не является настолько произвольной и неупорядоченной, как это может показаться на первый взгляд и как заключил Станое Станоевич (1935), если рассматривать данные термины в целом и по отдельности. В частности, данную терминологию нельзя оценивать вне контекста ее общей и суженной хронологии и территориальной рассредоточенности (насколько это возможно), а также необходимо принять во внимание принципы, актуальные во время ее возникновения (то, что сегодня является недостатком терминологической системы, в прошлом могло служить преимуществом: например, многозначность существительного *ѿисаниѿе*).

Ключевые слова: названия документов, терминология, дипломатический корпус, история сербского языка